

יזיק בכך אלא לעצמו, אבל אם הדיין לא ינהג כראוי, יזיק בכך לכל העם שתחתיו...

נהגו לומר קודם לימוד פרקי אבות את המשנה הראשונה בפרק י של מסכת סנהדרין: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". הטעם לכך הוא, כדי להודיע שכל אשר בשם ישראל יכולה, לא תימנע ממנו השגת העולם הבא, ולפיכך לא יקשה עליהם לנהוג בשלימות ולקיים את דברי המוסר האמורים במסכת, כדי להשיג על ידם את החיים הנצחיים. ועוד, שראו חכמי הדורות את צרותיהם של ישראל באורך הגלות המרה, וקבעו לומר משנה זו כדי לנחמם שידעו מעלתם הגדולה, שיש להם חלק לעולם הבא מחמת עצם נפשם הטהורה. ומאחר שהם טובים וישרים מצד עצמם, יוכלו בקלות להשיג את המדות הטובות והישרות. כמו כן, על ידי ידיעה זו לא יתייאשו מעצמם, לומר שאינם יכולים לקיים אפילו מעט מדרכי החסידות שבמסכת, לפיכך מודיעים להם שאפילו אם לא יקיימום, הרי יש לכל ישראל חלק לעולם הבא. **ולאחר הלימוד אומרים את המשנה האחרונה במסכת מכות: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", שמאחר שיש בה סיום נאה, נהגו לאומרה בסוף כל פרק. ועוד, שהמדות הטובות והישרות הן הכנה לקיום התורה והמצוות, כמו שאמרו במסכתנו (ג, יז): "אם אין דרך ארץ אין תורה". ואחר שישתלם האדם במדותיו, יוכל לקיים כראוי את התורה ואת המצוות, ולזכות על ידן בחלקו ובנחלתו לעולם הבא.**

2. הקדמה דרך חיים למהר"ל על אבות

ומפני כי המסכתא המהוללה היקרה היא מסכת אבות, אשר במסכתא הזאת נכללו כל דברי המוסר והוא מעט הכמות ורב האיכות, עד שאמרו (בבא קמא ל' ע"א), "אמר רב יהודה: מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין. רבא אמר מילי דאבות, ואמרי לה מילי דברכות". **ופירוש זה, כי שלימות האדם הוא בשלשה פנים שאין האחד כמו השני, כי צריך האדם שיהיה שלם עם זולתו מבני אדם, וצריך שיהיה שלם בעצמו עד שהוא בריה שלימה, וצריך שיהיה שלם עם בוראו דהיינו בדבר שמגיע לבוראו, ואלו ג' שלימות כוללים הכל... וסבר רב יהודה מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין שלא יגרם היזק לזולתו מבני אדם, וזהו עיקר החסידות כאשר זולתו לא ימצא היזק ממנו, שאם אין מקיים דבר זה וגורם לזולתו היזק, אין ראוי שיהיה נקרא חסיד, ולכך "מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין", ולא אמר שיגמול חסדים ויתן צדקה שודאי ראוי לעשות הטוב לזולתו, ואין זה מורה על חסידות יתירה, אבל כאשר נזהר במילי דנזיקין, אף אם אין עושה בידים כלל רק שנוהר שלא יגיע היזק ורע לזולתו בגרמתו על ידי שלא נזהר בהיזק - זה חסיד גמור. ולרבא דאמר לקיים מילי דאבות, כלומר שעיקר החסידות הוא בזה כאשר הוא איש שלם בעצמו והמדות הטובות הם שלימות עצמו, וסבר רבא כי יותר ראוי שיקרא חסיד כאשר הוא שלם בעצמו דבר שמגיע לעצמו והוא עיקר יותר לחסידות, ולאמרי לה לקיים מילי דברכות הוא השלימות השלישי שהוא שלם עם בוראו לברך את שמו ית' על כל דבר ודבר ואין שם שמים מסולק מאתו, וסברי דיותר ראוי שיהיה החסידות תולה בזה כאשר הוא שלם עם בוראו. ואפשר כי אין כאן מחלוקת כלל, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, כי האדם אינו יושלם עד שהוא חסיד גמור בג' דברים אלו, שמשלימים האדם עם בוראו, ועם זולתו מבני אדם, ויהיה שלם בעצמו גם כן, ואז הוא שלם לגמרי.**

3. תפארת ישראל - יכין מסכת אבות הקדמה

כתבו קמאי, דלהכי נקראת מסכת זו אבות, משום דכל המוסרים המובאים בכל ספרי חכמי ישראל ואוה"ע,

1. הקדמה למסכת אבות מהדורת רייזמן

מסכת אבות נתייחדה משאר המסכתות שבמשנה בכך שאינה עוסקת בהלכות, אלא כולה מאמרי התנאים בענייני תיקון המדות וחובות הלבבות, עצות והדרכות בעניינים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו. על ידי קיום דברי החכמים שבמסכת, יוכל אדם להגיע למעלת החסידות, שהיא מן העליונות שבמעלות השלימות (ראה גמרא ב"ק ל' ע"א, וע"ז כ' ע"ב), שכן היא כוללת הדרכה לשלימות בכל השטחים - בין אדם למקום, בין אדם לחברו, ובין לבין עצמו (ראה הקדמת דרך חיים, מהרש"א בבא קמא שם, מסילת ישרים פרק יט). כמו כן יש בה הוראות לדיינים וראשי העם, בדרכי הצדק והמשפט ובהנהגת הציבור (ראה הקדמת פירוש הרמב"ם למשנה). וכך כתב רבי יצחק אברבנאל בהקדמת ספרו "נחלת אבות" על מסכת אבות: "וידעת היום... כי לא לבד באו במסכת אבות מוסרים וחיידות עריבות ללבבות, כי גם... לא יחסר כל בה, מעלת היראה, טהרת העבודה ושלימות האהבה, פינת הידיעה העליונה וחופשיות הבחירה ברוח נדיבה, מדרגת החסידות ואמיתת הגבורה וצורי התשובה, ואף במעשה בראשית תמצא שם חכמה נשגבה". **אולם אעפ"י שהמסכת עוסקת בענייני מוסר, מ"מ הרי היא חלק בלתי נפרד מתורה שבעל פה, שנסדרה על ידי רבי יהודה הנשיא בששת סדרי המשנה, שכן מקורם של דברי המוסר שנאמרו על ידי התנאים הוא בדברי התורה והנביאים, וממה שהוציאו ולמדו מן המצוות ופירושיהן, כפי המקובל בידם במסורת התורה שבעל פה. זהו אחד הטעמים לכך שהמסכת פותחת בסדר השתלשלות מסורת התורה שבעל פה איש מפי איש, ממשה רבינו עד סוף תקופת התנאים. המשנה ביקשה ללמדנו בכך, שמאמרי התנאים, שבמסכת מבוססים על חכמת התורה שקיבלוה במסורת מהחכמים הקדמונים, ושורשה בקבלת משה רבינו מפי הגבורה.**

המסכת נקראת "אבות": (א) מפני שנסדרו בה דבריהם של האבות הראשונים, שקיבלו את התורה זה מזה. (ב) עוד יש לפרש, שחכמי המשנה נקראים כאן "אבות", מפני שהם מדריכים ומייסדים את תלמידיהם כדרך שהאב מדרוך את בנו. וכך מצאנו שהרב המדריך את תלמידו נקרא לו "אב", וכמו שאמר אלישע על אליהו (מלכים ב' ב, יב): "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". וכן, התלמידים המודרכים על ידי רבם נקראים "בניו", כמו שמצאנו שתלמידי הנביאים נקראו "בְּנֵי הַנְּבִיאִים". יתר על כן, המדריך את חברו בדרך ישרה נחשב כאילו עשאו, וכמו שנאמר לגבי אברהם ושרה (בראשית יב ה): "וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּתָרְךָ", דהיינו הנפשות שהכניסו תחת כנפי השכינה (ראה תרגום אונקלוס ורש"י לפסוק זה), ואם כן הרי הוא כאביו... נמצא שכל התנאים המוזכרים במסכת, שהם מדריכים את בני האדם, נחשבים כאבות להם, וכל השומעים לדבריהם נחשבים להם כבנים. (ג) עוד פירשו בזה, שהמאמרים המוזכרים במסכת הם "אבות" לכל המעלות, ויסוד לכל חכמה ומצוה, ושאר הדברים נחשבים כ"תולדות" להם.

הרמב"ם בהקדמת פירוש המשנה מביא שני טעמים לכך שמסכת אבות נמצאת בסדר נזיקין. האחד, מפני שסדר זה עוסק הרבה בדברים המסורים לדיינים וראשי העם, ולכן סידרו בו את מסכת אבות, המפרטת את שלשלת קבלת התורה, כדי שנדע לכבד את הדיינים והחכמים ולקבל דבריהם, שכן בכך מתבררת אמיתות מסורת התורה, שקיבלוה איש מפי איש, ולפיכך צריך לכבד את החכם, שקבלת התורה מגיעה עד אליו... ועוד טעם, מפני שבמסכת זו הובאו מוסרי החכמים כדי ללמד את המדות הטובות, ואין לך מי שצריך כל כך לתיקון המדות כמו הדיינים, שכן אם אדם רגיל לא ינהג בדרך המוסר, לא

כולן כלולים במסכת זו למי שמדייק בדבריה היטב, ולכן דבריה הם האבות לדבריהן המרומזים בה. ולפע"ד נקראת כן, משום דנכבדות מדובר בה איך יכונן האדם הדעות והמדות שלו, והן הן הדרך ארץ שקדם כ"ו דורות לנתינת התורה (כמ"ש ויק"ר צו ס"ט ופסחים ק"ח א'). ולא לבד בדרך טבעי כהקדמת סבה לתכלית, כ"א גם בדרך שכר, דהרי משרע"ה לא זכה להיות סרסור בין ישראל להקב"ה, רק ע"י מדותיו היקרים. נמצא שהישרות הדעות והמדות הן אבות מולידות שמירת התורה, אשר בה ישלים גופו ונשמתו לשלם חיוביו לאלהים ואדם:

4. מרן הרב קוק זצ"ל עולת ראייה ח"ב עמוד קנז

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא - כל ישראל, כל האומה כולה, בחטיבה אחת, נשמה אחת היא, מראשית ועד אחרית, מרום הגובה של הנשמה היותר עליונה שבדור ראשון עד עומק התחתית של הנשמה היותר נמוכה שבדור האחרון, כולם באחדות אחת קשורים, משרש העתיד הטוב, המוכן לעולם כולו, הם יונקים וכולם יש להם חלק לעולם הבא, שבו קשורה כל פנימיות מאויים וחשקם היסודי. באחדות קדושה ועליונה זו, אין הפרש בין הכלל להחלק, האור הכללי מאיר בכל חלקיו, ונמצא שהחלק זוכה תמיד באור הכלל כולו, גדלו וטובו תלויים הם באיכות הקשר שלו עם הכלל, שהן הן סגולת התורה, המצוות, המדות הטובות, האמונה, וההתקשרות הנשמית המורגשה, ועל כולן הסגולה העליונה הפנימית שבשורש היצירה, ההולכת ומתגברת ברוב המעשים, ועומק המחשבה וטהרתה. וכפי גודל החטיביות המובלטה של קישור הכלל כולו אל הפרטיות הנפשיות של כל יחיד, כן מאיר אור עוה"ב ברוחו ונשמתו ומשכלל ומרומם את נפשו היחידית.

5. נתיבות שלום לאדמו"ר מסלונים זצ"ל ח"א עמ' עה

עניני טהרת המדות, הם שרשי ועיקרי היהדות ומיסודות עבודת ה', כמו שרואים מדברי חז"ל עד כמה הפליגו בגודל ענין המדות, וקבעו בטוהר המדות כל מהות האדם, כמאמרם ז"ל (אבות פ"ה): "כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של א"א, עין טובה רוח נמוכה ונפש שפלה, ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע, עין רעה רוח גבוהה ונפש רחבה", ועד שאמרו (שם פ"ג): "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו", כי אמנם המדות, כמאמר בעלי המוסר, אינן מצוות אלא הם האדם עצמו, והם היסוד לקיום כל התורה והמצוות, ושיגיע לתכלית חובתו בעולמו. וכבר כתב הגה"ק ר"ח ויטאל ז"ע בספרו 'שערי קדושה' (ח"א ש"ב): "שאין המדות מכלל תרי"ג המצוות, כי הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומם או בביטולם, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העבירות עצמם מאד מאד, ולהיותם עיקרים ויסודות לא נמנו בכלל תרי"ג המצוות, ונמצא כי יותר צריך להזהר ממדות הרעות יותר מן קיום המצוות וכו'. והיינו שהמדות הם המרכבה לתורה, ולא ניתנה תורה אלא למי שכבר טיהר מדותיו, ולכן לא נכתבו עניני המדות בתורה. וכן איתא ברבינו יונה על המשנה (אבות פ"ג): "אם אין דרך ארץ אין תורה - ר"ל שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות, ובזה תשכון התורה עליו, שאינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות". גם הרמב"ם בחיבורו קבע את עניני מדות, הלכות דעות, בראש הספר תיכף אחרי הלכות יסודי התורה, וכלשונו (בהקדמה) שכלל בספר הראשון כל המצוות שהם עיקרי הדת וצריך לידע אותם תחלת כל.

המדות המה כנפי רוח העבודה. כשם שאין בעלי הכנף יכולים להתרומם ולעופף בלעדי כנפיהם, כמו כן אדם העוסק בתורה ובמצוות אינו מסוגל להתעלות, כי אם ע"י טהרת מדותיו שהם כנפי הרוח הרוחניים. כל כמה שהאדם מטהר ומזכך יותר את מדותיו, הולכת ומתעלה

כל מהותו, ומגביה כל תורתו ועבודתו לדרגה עילאית יותר. ואמנם מהאי טעמא גם היצה"ר מתגבר ביותר בעניני טהרת המדות יותר מבשאר ענינים, כדי לקצץ את כנפיו הרוחניים שלא יוכל להתעלות, וכבר אמרו בעלי המוסר, כי קל יותר להיות בקי בש"ס מלעקור מדה רעה המושרשת בלב אדם. עד כמה שענין המדות תופס מקום במשמעות האנושית, והם תפארתו של איש המעלה באשר תפארת לו לעושיה ותפארת לו מן האדם, ועוד יותר מזה בתפיסת בעלי המוסר, שכאמור רואים בעניני מדות כי זה כל האדם, עוד יותר מזה לאין ערוך תופס מקום ענין המדות ע"פ שיטת החסידות, מאחר ותכלית כל תורה ומצוות היא להביאו לדביקות בה', ואמרו ז"ל: "ובו תדבק" - הדבק במדותיו, כי המדות הם מיסודי הדביקות בה', וכל שלא טיהר מדותיו אין ארור מתדבק בברוך, וכל עוד המדות הרעות שוכנות בו הרי לא עקר את השורש פורה ראש ולענה שבאדם, שממנו תוצאות כל הרע שעל האדם לטהר ולזכך, וכמו"ד בספר 'שערי קדושה' (שם) שהמדות הרעות המה השאור להחמיץ כל עיסת החומר.

ע"פ דרך החסידות בעיקר עבודת המדות לא מספיק מה שהאדם מתנהג במדות טובות, אלא שישרש הרע מעצמו, וישנה את עצם מהותו לטוב, עד שתהינה מדותיו הטובות מוטבעות בו בעצם, וכלשון חז"ל (ספרי): "מה הוא חנון אף אתה היה חנון". ובספר 'פרי הארץ' (פרשת כי תשא) האריך בעומק ענין זה ש"מה בכך שלא עבר עבירה, אם שורש העון אינו נמחק מלבו, הרי קשור הוא בו... ואחר היות בו השורש מה בכך אם לא עבר, אם השורש נמצא בו והוא הוא", וכאמור המדות הרעות המה שורשי הרע שבאדם, לכך עבודת המדות היא בחינת עבודה קשה שבמקדש, ואין אדם מטהר מדותיו עד שממית עצמו עליהן. ובספר ראשית חכמה (פ"א משער הענוה) מביא בשם הגאונים שהקשו בהא דאיתא בחז"ל, שכל זמן שיעשו ישראל כסדר י"ג מדות מיד נענים (ראש השנה יז), והלא אנו רואים כמה וכמה פעמים שאנו מזכירים ואיננו נענים, ופירשו הגאונים שכוונת "יעשו לפני" אין הכוונה על עטיפת הטלית לבד, אלא שיעשו סדר המדות שלימד הקב"ה למשה שהוא אל רחום וחנון, דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו' וכן בשאר י"ג מדות, ע"י טהרת המדות זוכה האדם להשפעות חסד ורחמים מלמעלה.

האדם שזכה לעבוד על עצמו ולהגיע לטהרת המדות הוא האדם המאושר. המדות הטהורות המה מקור אושר החיים, ואילו המדות הרעות מאמללות את חיי האדם. בעל המדות הרעות, כל ימיו רוגז ותמרורים, אוכל אחרים ונאכל בעצמו, אינו נסבל בחברה, ואינו סובל חברה, עד שתמיד לבו רע עליו וחיייו אינם חיים. ואילו זה שזכה לטהר מדותיו, הוא תמיד מאושר, שמח עם כולם, וכולם שמחים אתו, הוא מקור ברכה לעצמו ולכל הסובב אתו, וטוב לב משתה תמיד. היא הברכה שנתברך בה אברהם אבינו עמוד החסד "והיה ברכה". מהותו היא עצם הברכה, וכמאמר חז"ל (ב"ר לט) שכל העוסק עמו וכל הרואהו היה מתברך, כי האיש הטוב מקרין מטובו על הכל.

6. שיחת אבות לרב יצחק דדון שליט"א

נצר מטעי מעשה ידי - שואל היה מרן הראי"ה קוק זצ"ל, למה המשיל כאן את ישראל לנצר-שתיל, ולא המשילם לזרע שגדל באדמה לדוגמא? והשיב מרן הרב זצ"ל: הזרע נרקב באדמה, ואי אפשר לדעת אחר כך מהו המקור, אבל השתיל-הנצר גדל הוא וכולם רואים אותו בגדילתו ויודעים להצביע על המקור של אילן זה שיגדל. כך ישראל נמשלו לנצר-שתיל, שמקורו ברור וידוע, מהאבות הקדושים, ולא כזרע שאין ידוע מקורו אחר שנרקב באדמה, אלא כשתיל שגזעו ניכר וידוע לכל מהיכן צמח ונתעלה (הרה"ג יהושע רוזן זצ"ל ששמע מפי מרן הגרצ"י הכהן קוק זצ"ל).